

Petar Puhmajer
Ana Škevin Mikulandra

Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb

Izvorni znanstveni rad / *Original scientific paper*

UDK / UDC: 726.54(497.5 Lopatinec)

18. 6. 2014.

Crkva sv. Jurja na Bregu u Lopatincu: razvoj sklopa i podrijetlo stilskog rješenja

Ključne riječi: arhitektura, 18. stoljeće, barok, Lopatinec, crkva sv. Jurja na Bregu, projekt, pročelja

Keywords: architecture, 18th century, baroque, Lopatinec, church of St. George on the Hill, Sveti Juraj na Bregu, design, façades

U radu se utvrđuje složen proces arhitektonskog razvoja crkve sv. Jurja na Bregu koji je bio predodređen funkcionalnim promjenama. Crkva je od prvotne filijalne kapele postala župnom crkvom, a zatim i hodočasničkim mjestom, što je utjecalo na sukcesivnu izgradnju i povećanje čitavog kompleksa. Crkva i zid cinktora podignuti su od 1739. do oko 1747., nakon čega je cinktor nadograđen u trijem prije 1768. godine. Značajna obnova cijelog kompleksa uslijedila je između 1774. i 1779. kada je crkva produžena te je, kao i cinktor, dobila novo pročelje. U takvom vremenskom slijedu teško je odrediti pojedinačne faze razvoja, no može se zaključiti kako je četrdesetih godina sagrađena jednostavna crkva tradicionalnoga pravokutnog tlocrta, možda s ukorporiranim ranijim strukturama, dok je izgradnja novog pročelja crkve i cinktora s kulama, sedamdesetih godina, značila kvalitativnu nadgradnju kompleksa koji je tada dobio vrlo reprezentativan izgled. Ovdje je bila riječ o cjelovitom arhitektonskom projektu kojemu je bio cilj istaknuti značenje tada novoproglašene župne crkve, a ujedno i sve posvećenijega lauretskog prošteništa. Oblikovanje pročelja crkve i cinktora odaje izrazite utjecaje štajerske graditeljske tradicije, osobito radionice obitelji Stengg iz Graza, a sličnosti nalazimo i u radovima mariborske radionice Josepha Hofferera i Johanna Fuchsa, koja je djelovala i na našem prostoru.

Nesvakidašnje slikovit kompleks župne crkve sv. Jurja na Bregu s cinktorom (sl. 1) ostavlja dojam barokne cjeline nastale jedinstvenim arhitektonskim projektom, no istraživanja pokazuju da je ona rezultat niza sukcesivnih zahvata. Građevni se razvoj te crkve, doduše, nije odvijao u stoljetnim razmacima kao što je to čest slučaj sa župnim crkvama čije postojanje i prvi spomen sežu u srednjovjekovno razdoblje, nego je ona nastala u nizu zahvata tijekom 18. stoljeća. Važno je reći da se starija župna crkva nalazila nekoliko desetaka metara sjeverno od današnje te da je ona porušena u prvoj polovini 18. stoljeća, a dotadašnja kapela Marije Lauretanske proglašena župnom crkvom. U ovom ćemo radu analizirati proces toga razvoja, ponajprije te nove, današnje župne crkve.

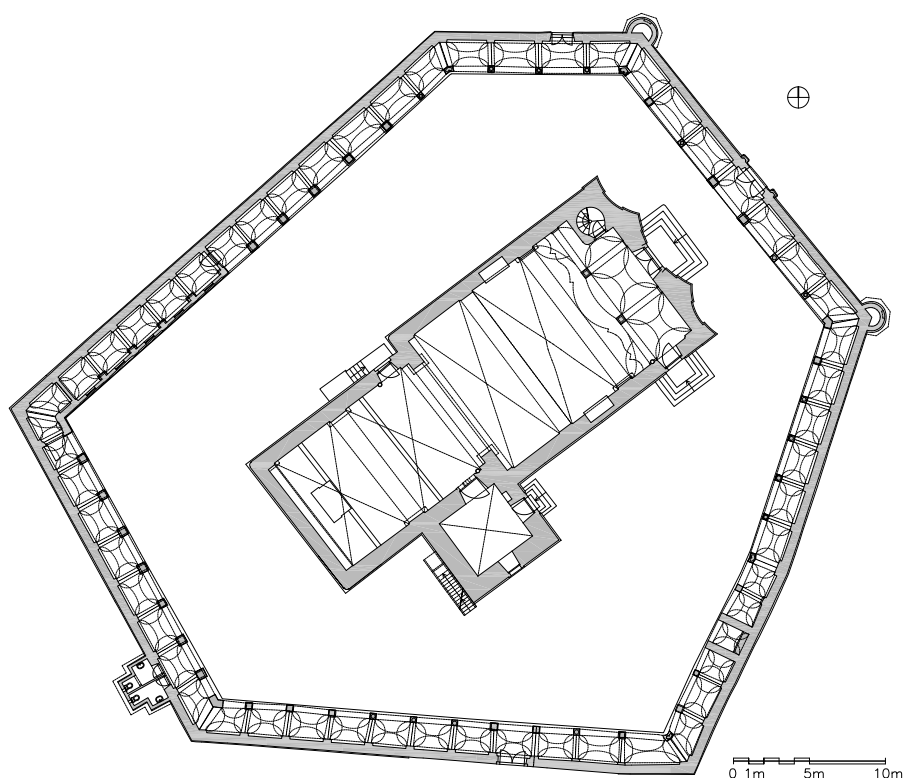
Crkva je jednobrodna građevina, pravokutnog tlocrta lađe i isto takvog, ali nešto užeg i nižeg svetišta. Svođena je

križnim svodovima s pojasnicama u četiri traveja, dok se u petom, krajnjem sjevernom traveju lađe javlja češka kapa (sl. 2, 3). Uz istočni je dio crkve prislonjen zvonik koji se pruža kroz nekoliko etaža i zaključen je lukovičastom kapom. Crkvu okružuje cinktor čija su krila različite dužine te se formiraju u nepravilan heksagonalni oblik, ne prateći neku određenu os simetrije, uz iznimku ulaznog krila koje je položeno paralelno s glavnim pročeljem crkve. Pročelje crkve (sl. 4, 5) znatno je približeno cinktoru s ulazne strane, čemu je razlog njezino naknadno produženje. Iako je cinktor zasebna građevinska struktura, podizan je i obnavljan otprilike kada i crkva.

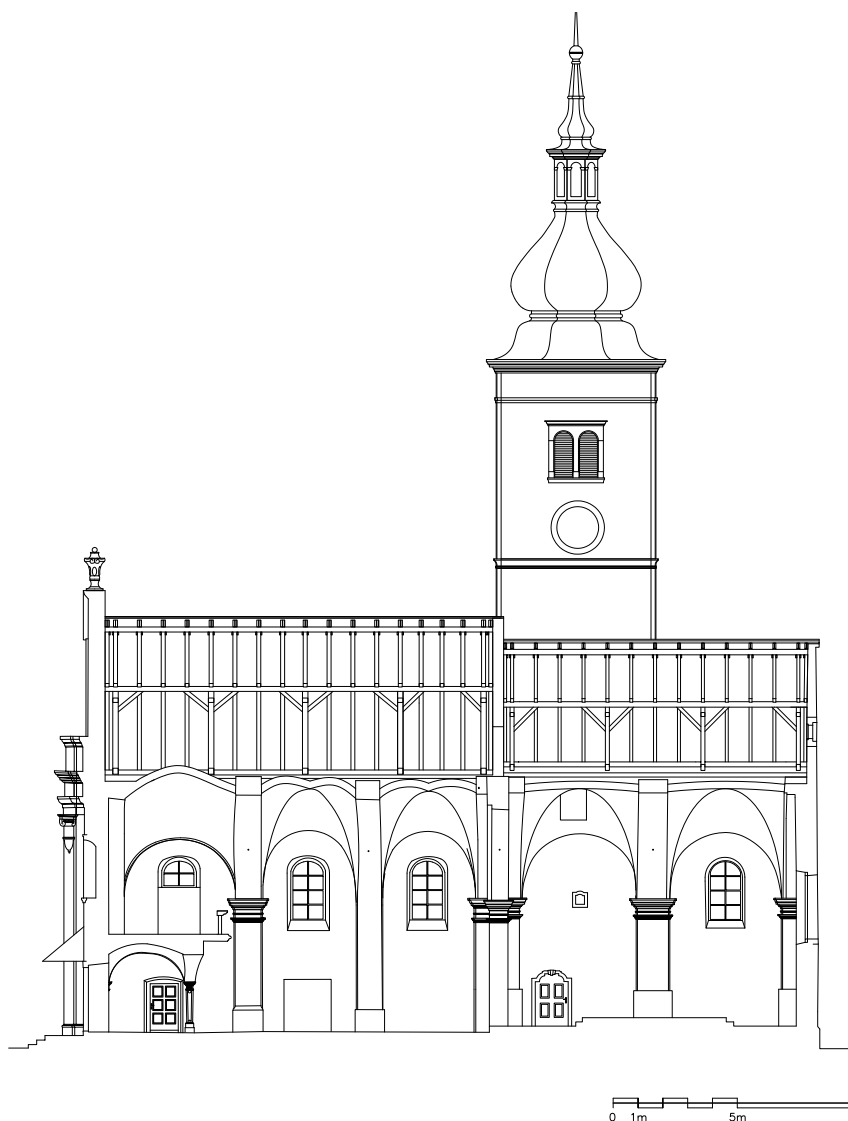
Usporednim se tumačenjem arhivskih izvora te analizom građevinskih struktura i oblika *in situ* može utvrditi slijed razvoja crkve i cinktora, no ne posve detaljno. Naime, kompleks je preživio silne obnove, a osobito posljednjih godina kada su, zbog urušavanja zvonika 2008. i znatnih oštećenja, pojedine

1. Pogled na crkvu i cinktor s istočne strane, 2012. (foto: N. Vasić, HRZ) / East view of the church and the porch

2. Tlocrt crkve i cinktora (projektna dokumentacija, Lokošek Projekt d.o.o. i HRZ) / Ground floor of the church and the porch

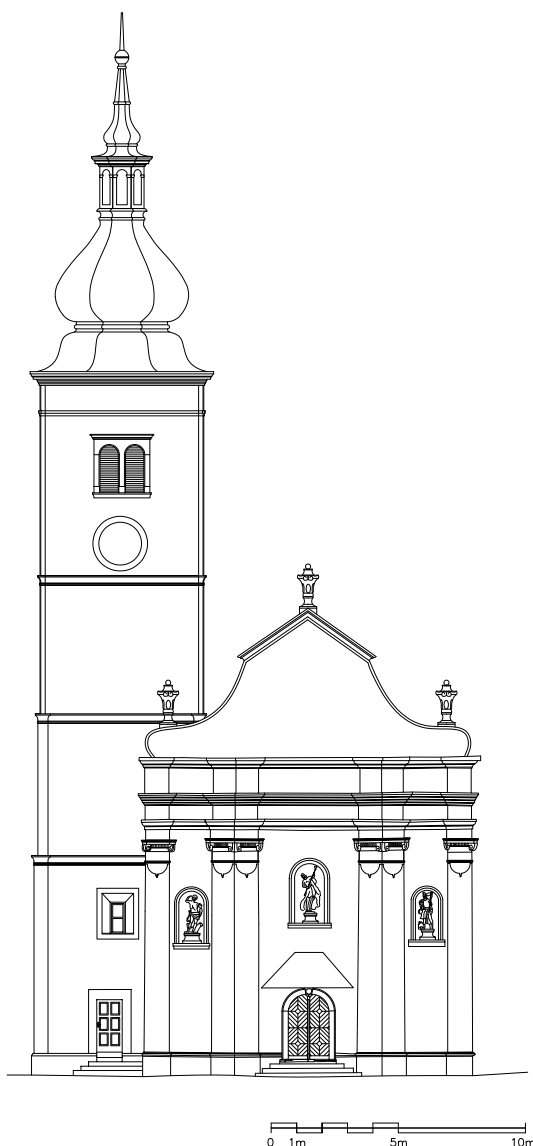

3. Uzdužni presjek kroz crkvu (projektna dokumentacija, Lokošek Projekt d.o.o.) /
Longitudinal cross-section of the church

strukture morale biti djelomice nanovo sazidane. Tako su u ovo razmatranje uzeta u obzir neposredna saznanja dobivena prije posljednje obnove, u vrijeme kada su još neki elementi bili dobro sačuvani. Nadalje, arhivski izvori uobičajeno ne donose jednoznačne podatke o izgradnji i obnovama. Kanonske vizitacije nude opise i sporadične podatke o zahvatima, a opsežna župna spomenica, napisana krajem 18. stoljeća, historijat izgradnje koji je prožet osobnim iskustvima i kritičkim lamentacijama o suvremeniciima, te suviše zalazi u trivijalna pitanja nevezana uz povijest župe i crkve. Svakako, navedeni izvori pružaju zasad jedini uvid u povijest ove građevine te smo u istraživanju razvoja crkve primorani osloniti se na njih.

Okolnosti osnivanja župe i prvi spomen u 14. stoljeću nisu do danas rasvijetljeni jer se u popisu župa Ivana Arhidakona 1334. spominje tek *sancti Georgii* pa nije jasno

odnosi li se ovaj titular na crkvu u Lopatincu, koja poslije nosi naziv *S. Georgii in Aquis*, ili župnu crkvu sv. Jurja u Trnju, koja se naziva *S. Georgi in Spinis*.¹ Neizravno se prvi put crkva spominje 1501. godine vezano uz župnika iz Lopatinca. O toj najranijoj crkvi, smještenoj, dakle, sjeverno od današnje, nije poznato ništa, a najranije opise nalazimo tek u kanonskim vizitacijama 17. stoljeća. Tako se navodi da je crkva zidana, s lađom osvijetljenom trima prozorima i natkrivenom tabulatom te svetištem koje je imalo jedan veliki prozor te oslikani svod. Uz crkvu je bila sakristija i visok zvonik. Crkva je bila obnovljena između 1715. i 1725. godine,² no u desetljećima koja su uslijedila bila je slabo održavana, pa se sedamdesetih godina 18. stoljeća zbog trošnosti odlučilo porušiti crkvu i novom župnom crkvom proglasiti dotadašnju kapelu Marije Lauretanske.

4. Glavno pročelje crkve (projektna dokumentacija, Lokošek Projekt d.o.o.) / Main church façade

5. Glavno pročelje crkve i cinktora (projektna dokumentacija, Lokošek Projekt d.o.o. i HRZ) / Main façade of the porch and the church

Izgradnja prvotne kapele Marije Lauretanske (1732.–1734.)

Okolnosti izgradnje kapele, detaljno opisane u župnoj spomenici, nalikuju pomalo na legendu, ali se iz nekih dijelova ipak razabiru vjerodostojni podaci. Gradnju je inicirao Ivan Mihanović koji je, došavši na mjesto župnika 1732., zatekao staru župnu crkvu posve zapuštenu. Navodno je župnik na mjestu današnje crkve odlučio postaviti kip Majke Božje te je pozvao »zidara Adama iz Čakovca« kojemu je naložio da podigne stup s kipom. Zidar je, međutim, iskopao temelje ne za stup nego za manju četverokutnu kapelu. Župnik je, navodno, vidjevši obrise temelja i jedan zid koji je bio do-

vršen, zaključio da je »sama Djevica Marija poželjela takav oblik kapele te je potaknut ljudima koji su onuda prolazili te se klanjali i u zid dobacivali zavjete i milostinju, odlučio da se gradnja ipak nastavi«. Uputio je stoga molbu sjedištu biskupije u Zagreb da se dozvoli nastavak gradnje. Molbu je pismenim putem odobrio biskup Juraj Branjug preko bekšinskog arhiđakona Ivana Mužinića. S obzirom na to da se kip Majke Božje već i prije nalazio na tom mjestu, odlučio je da kapela bude posvećena Mariji Lauretanskoj.³

Zidana kapela bila je pravokutnog oblika, s krovom od šindre, obojenim u crveno, na kojemu su se uzdizala dva pozlaćena križa. Iznutra i izvana bila je oslikana. Blagoslov je uslijedio 1734. godine.⁴ Zanimljivo je da spomenica navodi i dva majstora koja su sudjelovala u gradnji, odnosno

opremanju kapele. »Zidar Adam iz Čakovca« lokalni je graditelj kojemu ne znamo prezime, a zacijelo je radio u Čakovcu i Međimurju tijekom prve polovine 18. stoljeća.⁵ Nadalje, pozvan je i slikar iz Varaždina, »imenom Blaž«, da naslika svetačku sliku koja će se postaviti u kapeli,⁶ a koja je sačuvana i danas. Ovdje je riječ o poznatom slikaru Blažu Gruberu koji je oslikavao brojne crkve i oltarne pale toga razdoblja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.⁷

Izgradnja kapele potaknula je vjernike iz raznih krajeva na hodočašće u Lopatince. No, kako je u kapelu stalo tek 12 ljudi, župnik je počeo razmatrati njezino povećanje. Milodarima i dobivenim materijalom nadogradnja je nastavljena iste godine te je kapela povećana, kako navodi spomenica, tako da je u nju i oko nje stalo čak 200 ljudi.⁸ Kapela je tada bila četverokutnog volumena, osvijetljena četirima prozorima, pokrivena krovom od šindre bojenim u crveno, a oko nje je bio drveni trijem, također bojen u crveno.⁹ Nema podataka jesu li u tom zahvatu sudjelovali spomenuti graditelj i slikar.

Izgradnja današnje crkve, tada kapele Marije Lauretanske (1739. – oko 1747.)

Budući da je štovanje kulta Marije Lauretanske bilo osobito među pukom, pokazala se potreba za dodatnim prostorom, pa je tako odlučeno da se i ova povećana kapela poruši te na njezinu mjestu sagrađi nova crkva. Godine 1739. na mjestu dotadašnje kapele započeta je izgradnja današnje građevine¹⁰ koja je u to doba nosila isti titular Marije Lauretanske. Nedugo nakon početka izgradnje, zapisi navode da je nova kapela zidana, svođena te pokrivena crijepom. U kojoj su mjeri u novu građevinu ukorporirane strukture prijašnje kapele, teško je reći. Tlocrt i volumen današnje crkve, pravokutnog broda, te istoga takvog ali kraćeg i nižeg svetišta, svaki sa zasebnim krovom, nije osobito uobičajen u 18. stoljeću u sjeverozapadnoj Hrvatskoj te odgovara tipu volumenske raščlambe kakvog nalazimo u ranijem razdoblju. Tako se postavlja pitanje jesu li možda strukture prijašnje kapele ipak iskorištene u novoj gradnji. Pri tome je mogla biti riječ samo o starijim temeljima. Indikativno je i da je ranija kapela imala četiri prozora, koliko se nalazi na svetištu današnje crkve, pa nije nemoguće da su određene strukture sačuvane u zoni svetišta. S druge pak strane, pravokutni oblik crkve s dvostrešnim krovom predstavlja arhitektonski tip karakterističan za lauretanske kapele, kojima se evocira tzv. »Sveta kuća« u talijanskom Loretu, pa možda u tome treba tražiti razloge za takvo oblikovanje.¹¹

Novopodignuta kapela imala je pjevalište i sakristiju, te manji drveni trijem ispred ulaza, a na krovu drveni tornjić »okrenut prema sjeveru«. Godine 1742. bila je ožbukana

i oličena, što znači da su radovi tada privođeni kraju.¹² U unutrašnjosti i vanjštini bili su dovršeni stolarski i slikarski radovi,¹³ s tim da se još 1743. postavljao drveni kor te kipovi za oltar.¹⁴ Iste godine je započet i zvonik, a njegova je gradnja nastavljena 1744. kada je »dosegnula gornje dijelove prozora kapele«,¹⁵ te se čini da je dovršen 1745. prekrivanjem piramidalnom kapom. Ta je kapa bila obložena žbukom te imala četiri ugaona tornjića, također navodno od žbuke.¹⁶ Iste godine radilo se i žbukanje pročelja kapele,¹⁷ a 1746. godine oko kapele je podignut zid (cinktor) koji je ujedno okruživao groblje.¹⁸

No, vizitacije govore da su se radovi nastavljali i sljedećih godina. Naime, 1747. spominje se napredak u gradnji te činjenica da kapela još nije sasvim dovršena,¹⁹ a 1750. bili su još vidljivi temelji zida oko crkve, što znači da ni cinktor u cijelosti nije bio dovršen. No, sve je moralo biti dovršeno u desetljeću koje slijedi jer vizitacija iz 1760. godine kaže da je kapela u dobrom stanju, a u međuvremenu je i zvonik povišen za 1 orgiju te ožbukana.²⁰

Detaljan opis donosi vizitacija iz 1768. godine prema kojoj je kapela od župne crkve udaljena 20 koraka. Svetište je veličine 5,5 × 4,5 orgije, a lađa 5 × 5 orgija. Kapela je svođena, osvijetljena na zapadnoj strani četirima prozorima, na istočnoj trima, a na južnoj i sjevernoj po jednim prozorom. Pjevalište je zidano, a na njemu su orgulje s osam registara. U svetištu se umjesto oltara nalazi kućica u obliku kapelice Marije Lauretanske, a u lađi dva oltara, sv. Blaža i sv. Izidora.²¹ Uz crkvu je toranj visok 15 orgija, pokriven hrastovim daskama »u obliku kupole«, na kojoj je pozlaćena mjedena kugla sa željeznim križem.²² Oko crkve se nalazi groblje koje okružuje neožbukani zid »od kojega se šire trijemovi«,²³ što je prvi spomen trijema cinktora, pa se lako zaključuje da je u međuvremenu na postojeći zid nadograđen trijem.

Karakteristično arhitektonsko obilježje crkve u ovoj fazi jest svođenje svetišta i lađe. Riječ je, naime, o četirima izduženim travejima križnog svoda, po dva u svetištu i lađi (lađa će poslije biti nadograđena za još jedan travej s češkom kapom), razdvojenima snažno istaknutim pojasnicama. Svodna rebra su jedva raspoznatljiva, a jedra između njih su zajednički podređena dubokoj kupolastoj krivulji svakog traveja koji time, uz snažno istaknute pojasnice, neodoljivo podsjećaju na češke kape. Pa iako se opečni profili rebara vide u svodnoj konstrukciji, u potkrovlju, rasterećenje je znatno više riješeno sferičnim zidanjem opeka i osovljavanjem na perimetralne zidove i pojasnice, kao kod češke kape. Riječ je, u svakom slučaju, o prijelaznom obliku križnog svoda koji svojim dubokim sferičnim proporcijama pomalo anticipira pojavu čeških kapa, čija će primjena od sredine 18. stoljeća postupno uzeti maha na tlu sjeverozapadne Hrvatske.²⁴ U župnoj spomenici nalazimo zabilješku o vjerojatnom autoru takvoga rješenja. Naime, kao glavni graditelj se navodi Jakov Urbančić²⁵ koji je inače bio poznati

zidarski majstor iz Čakovca. On se prvi put spominje upravo u Lopatincu 1745. gdje je bio palir, a 12 godina kasnije je kao zidarski majstor radio procjenu i prijedlog za popravak urušenog svoda župne crkve sv. Nikole u Varaždinu.²⁶ Urbanić je zacijelo bio priznat u struci kad je u pitanju izvedba zidanih konstrukcija, pa tako možda njemu možemo pripisati ovo neuobičajeno rješenje svoda u Lopatincu, ako ne i sam projekt izgradnje crkve.

Proглаšenje kapele župnom crkvom, njezina obnova i dogradnja (oko 1774. – oko 1779.)

Godine 1771. stara je župna crkva već bila toliko trošna da je prijetila urušavanjem²⁷ pa vizitacija 1774. spominje da je crkva porušena te da je od njezina materijala u blizini započeto povećanje kapele Marije Lauretanske kako bi se u njoj uspostavila nova župna crkva.²⁸ Pet godina kasnije vizitator bilježi župnu crkvu Marije Lauretanske.

Obnovu je inicirao župnik Matija Kraljić koji je ondje službovao od 1769. godine.²⁹ Iz vizitacija 1779. moguće je iščitati nove promjene na građevini. Crkva je bila zidana, ožbukana i oličena, pod dobrim svodom, pokrivena crijepom, a broj prozora odgovarao je današnjem stanju.³⁰ Uz crkvu je zidani toranj sa sakristijom, odnedavno pokriven limom, a o njegovu je dovršenju svjedočila i kamena ploča s natpisom i datacijom u 1777. godinu (sl. 6).³¹ Lađa je s nekadašnjih

6. Ploča s natpisom na zvoniku (foto: P. Puhmajer, 2003.) / *Inscription plate on the belltower*

5 × 5 orgija produžena na 8 orgija,³² i to prema sjeveru, što potvrđuje nalaz reški, odnosno dilatacija u zidovima, vidljivih u krovu (sl. 7). One pokazuju mjesto gdje se nalazilo prijašnje pročelje koje je porušeno zbog produženja lađe za još jedan travej, i to upravo krajnji sjeverni travej koji je viši od ostalih, razdvojen dvostrukom pojasnicom te oblikovan kao češka kapa, za razliku od ostalih koji su križni.³³ To nadalje znači da je tada podignuto i novo, današnje pročelje (sl. 8), a ujedno i novo pjevalište.³⁴

Vizitacija iz 1777. donosi važne podatke o cinktoru. Oko crkve se spominje obzidano groblje, sa svodenim trijemom,

7. Dilatacija u perimetralnom zidu crkve, vidljiva u krovu, koja potvrđuje naknadnu prigradnju sjevernog traveja crkve, ujedno i glavnog pročelja (foto: N. Vasić, 2007.) / *Dilatation in the perimetral wall, visible in the church attic, which confirms the subsequent construction of the northern vault bay, and thence the erection of the new main façade*

8. Glavno pročelje crkve s portalom cinktora (foto: P. Puhmajer, 2003.) / Main church façade and the portal of the porch

pokrivenim crijepom i popločenim opekom.³⁵ Nadalje, nad trijemom se uzdižu dva tornjića pokrivena limom,³⁶ što znači da su u tom razdoblju podignute i kule.³⁷ Zanimljivost kula leži u činjenici da su one slijepe, odnosno kulisne, jer u njih nije predviđen nikakav ulaz te je njihova uloga isključivo dekorativna, za razliku od drugih cinktora gdje su u kulama kapele.³⁸ Iznad glavnog ulaza navodi se da je izrađen novi zabat, odnosno pročelje, vješte arhitektonske izvedbe (*Supra majorem portam erectum frontispicium architectonico labore affabre elaboratum*), čime je vjerojatno opisano ulazno pročelje cinktora, a možda i same crkve, premda se crkva spominje nešto prije u istoj vizitaciji.³⁹

Arkade i svodovi cinktora,⁴⁰ međutim, različitih su proporcija, nejednakih razmaka i veličina, što potvrđuje podatke iz arhivskih izvora da se gradnja cinktora odvijala u fazama. Te faze nije moguće egzaktno utvrditi jer je u svakoj obnovi korištena opeka istog formata, spajana pravilnim nizanem, te su i u kasnijem vremenu opečna i kamena građa djelomično miješane. Nadalje, kameni stupovi cinktora znatno se razlikuju u izvedbi, a klesarski detalji i potpisi na njima također upućuju na više faza izgradnje.⁴¹ Na južnom je krilu, primjerice, na jednom stupu pronađen klesarski

znak i krasopisno urezana godina 1802., što znači da su neki stupovi tada zamijenjeni novima,⁴² a to je bio slučaj i krajem 19. stoljeća,⁴³ dok je u 20. stoljeću većina zamijenjena zidanim stupcima.

Lopatinečki je sklop, uglavnom, sedamdesetih godina 18. stoljeća poprimio svoj današnji izgled. Zahvat oblikovanja ulaznog krila cinktora s portalom i kulama, između 1774. i 1777. godine, bio je dio jedinstvenog projekta kojim je istodobno obuhvaćeno i povećanje crkve, s izgradnjom njezina novoga reprezentativnog pročelja. Zanimljivo je da je pročelje crkve ukrašeno kipovima svetaca koji su se uobičajeno štovali u Međimurju (sv. Juraj, sv. Sebastijan, sv. Florijan), dok se na portalu cinktora javljaju sv. Ambrozije i sv. Augustin koji inače prate ikonografiju Marije Lauretanske čiji se kip nalazi u sredini.⁴⁴ Tako je ovaj projekt neosporno bio potaknut željom da se crkvu, nakon proglašenja župe, učini što posjećenijim lauretanskim prošteništem. Crkva će nekoliko idućih desetljeća nositi titular Marije Lauretanske, ali će u prvoj polovini 19. stoljeća on biti zamijenjen imenom stare župne crkve sv. Jurja.

Arhitektonska obilježja crkve i cinktora u kontekstu štajerske graditeljske tradicije

Analiza povijesnih izvora i nalaza utvrđenih na samom građevnom sklopu pokazala su, dakle, da su crkva i cinktor nastali sukcesivnom izgradnjom tijekom više desetljeća. Crkva i zid cinktora podignuti su od 1739. do oko 1747. (dio zida je možda dovršen i nešto kasnije), nakon čega je zid nadograđen u trijem prije 1768., a značajna je obnova cijelog kompleksa uslijedila između 1774. i 1779. kada je crkva produžena te je, kao i cinktor, dobila novo pročelje. Vidimo tako da su četrdesete i sedamdesete godine 18. stoljeća dva ključna razdoblja razvojne povijesti ovog sklopa. No, dok je građevina iz četrdesetih godina građena na tradicionalan način, s pravokutnim tlocrtom broda i isto takvim ali manjim svetištem, vjerojatno s ukorporiranim prijašnjim strukturnama, izgradnja novog pročelja crkve i cinktora s kulama sedamdesetih godina značili su kvalitativnu nadgradnju kompleksa koji je tada dobio vrlo reprezentativan izgled. Arhitektonska obilježja te posljednje pregradnje upravo su ono što lopatinečku crkvu čini posve osobitom u korpusu sakralne arhitekture sjeverozapadne Hrvatske. Ne stoga što bi bila riječ o dotad neviđenim stilskim elementima, nego zbog njezine izrazito dinamične, prostorno-volumenske artikulacije te kvalitete plastičke obrade. Upravo ove značajke omogućuju detaljnu analizu arhitektonskog rješenja i pokušaj definiranja njegova podrijetla.

Pročelje lopatinečke crkve formira se četirima udvojenim pilastrima, jonskih kapitela, koji omeđuju tri konkavne

9. Mariatrost, bivša pavlinska crkva (foto: P. Puhmajer, 2014.) / Mariatrost, former Pauline church

10. Graz, crkva Milosrdne braće (*Barmherzigen Brüder*) (foto: P. Puhmajer, 2014.) / Graz, church of the Barmherzigen Brüder

plohe, svaka s jednom nišom za skulpturu, te portalom u središnjoj osi. Plohe su zaključene zajedničkim gređem koje se sastoji od tri superponirana vijenca istaknutih obrata. Iznad gređa uzdiže se valoviti zabat s trokutnim zaključkom i trima vazama, na kojemu se vjerojatno izvorno nalazio oslik ili kakav štuko prikaz, te volute na uglovima. Raščlamba ovog pročelja, a napose koncept s trima konkavnim ploham, odaje izrazite utjecaje štajerske sakralne arhitekture 18. stoljeća. Takva se pročelja javljaju u djelima graditeljske radionice obitelji Stengg iz Graza. Najranije ih nalazimo kod Andreasa Stengga (1660.–1741.), osnivača radionice, koji je zajedno sa sinom Johannom Georgom Stenggom (?–1736.) radio pročelje bivše pavlinske crkve Mariatrost kod Graza (sl. 9, 1714.–1724.).⁴⁵ Ako izuzmemo pojavu dvaju zvonika koji rube pročelje, središnja je vertikalna površina koncipirana trodijelno, sa središnjom širom ravnom plohom na kojoj je veliki prozor, te bočnima, izrazito uskim konkavnim ploham, omeđenim snažno istaknutim snopovima pilastara. Ipak najveće podudarnosti s lopatinečkom crkvom pronalazimo u djelima Johanna Georga Stengga, posebno na crkvi Milosrdne braće (*Barmherzigen Brüder*) u Grazu (sl. 10, 1735.–1742.).⁴⁶ Ondje se javljaju,

upravo kao i Lopatincu, tri konkavne plohe zaključene kontinuiranom zonom gređa, bez prekidanja središnje osi, pri čemu umnoženi vijenac s frizovima teče preko konkavnih zaobljenja i njihovih bridova s pilastrima, iznad kojih stvara dinamične obrate.⁴⁷ Znatno plastičnije i razvedenije pročelje, J. G. Stengg projektira na cistercijskoj crkvi u Reinu (sl. 11, 1737.–1747.).⁴⁸ gdje se umnažaju pilastri i uvode tročtvrtni stupovi, a višestruko profilirani vijenac, snažnih obrata, u srednjoj se osi, kao i u Mariatrostu, prekida zbog pružanja velikog prozora, njegove nadstrešnice i grbova.⁴⁹ Dodatna se dinamika ostvaruje naglašavanjem središnje osi koja je konveksna, dok su dvije bočne konkavne.⁵⁰ Uzor za takav tip pročelja u štajerskoj arhitekturi moglo je biti pročelje župne crkve u Laxenburgu kraj Beča,⁵¹ dvorskog arhitekta Matthiasa Steinla (1724.–1739.),⁵² gdje trodijelna ploha sa središnjom konveksnom i bočnim konkavnim poljima proizvodi zaista snažan dubinski, odnosno plastički efekt.

Vrlo slična rješenja po uzoru na Stenggov krug graditelja koristit će i graditeljska radionica koja je djelovala u Mariaboru u 18. stoljeću, najprije pod vodstvom Josepha Hoffera (1706.–1762.), a od 1762. Johanna Fuchsa (1727.–1804.). Djelatnost ove radionice većinom je određena na osnovi

11. Rein, cistercijska crkva (foto: M. Ožanić, 2013.) / *Rein, Cistercian church*

12. Sladka Gora, hodočasnička crkva (foto: T. Orešković, 2013.) / *Sladka Gora, pilgrimage church*

stilskih obilježja,⁵³ no, s obzirom na to da je riječ o vodećoj radionici u najvećem gradu južne Štajerske, čiji su graditelji ujedno i članovi mariborskoga graditeljskog ceha, može se pretpostaviti da su realizirali brojne građevine. Tako se, primjerice, njima pripisuje znamenita hodočasnička crkva na Sladkoj Gori (sl. 12, 1743.–1751.),⁵⁴ na kojoj uočavamo karakterističnu ideju trikonkavnog pročelja kojemu je središnje polje znatno volumenski istaknutije od bočnih, a sve ih nadvisuje zajednički pojas gređa te volutni zabat što prati trodijelni koncept donjega dijela. Nadalje, u istoj je radionici proizašlo i rješenje crkve St. Johann im Saggautal (sl. 13, 1753.–1758.),⁵⁵ gdje je rezultat vrlo sličan Lopatincu, s tri istovjetne konkavne plohe, kontinuiranom trabeacijom te nišama za skulpture umjesto bočnih dvaju prozora.⁵⁶ Spomenimo još i župnu crkvu u Ehrenhausenu (sl. 14, 1752.–1755.),⁵⁷ gdje je središnja ploha ravna, a dvije bočne konkavne, u čemu je vidljiv jasan uzor crkve u Laxenburgu, premda se ne može zanijekati ni utjecaj Stenggova pročelja u Reinu.

Na tlu kontinentalne Hrvatske nalazimo nekoliko crkvenih pročelja konkavnih oblika, među kojima je najranije i pomalo blisko Lopatincu ono crkve sv. Franje Ksavera u

Zagrebu (1748.–1752.).⁵⁸ Koncept široke trikonkavne plohe (sl. 16) s pilastarskom raščlambom na sličan način formira kontinuirani zaključni vijenac s obratima u nekoliko pojasa, s tim da se u najgornjem pojasu vijenac prekida, a zanimljivo je da trodijelnu konkavu prati i zabatna zona koja je ovdje znatno razvedena. U plastičkoj artikulaciji ploha, kao i detaljima (umnoženi pilastri, nadstrešnice s konzolama u obliku krljušti, jastučasti kapiteli portala) zapažamo utjecaje štajerskih arhitekata,⁵⁹ premda nije poznat projektant ove crkve.

Kao važno djelo mariborske radionice na našem području prepoznat je hodočasnički kompleks crkve sv. Marije Jeruzalemske na Trškom Vrhu kod Krapine, koji čine crkva (sagrađena od 1750. do 1761.) i cinktor s kulama (započet prije 1768. i dovršen 1773.)⁶⁰ koji je simetrično okružuje u obliku osmerokuta sa svih strana (sl. 15). Izduženi osmerokut cinktora tumači se kao »oblik koji, kao i sama crkva, iskazuje baroknu ideju objedinjenja centralnog i longitudinalnog tlocrta te upućuje da je cinktor sastavni dio projekta crkve.«⁶¹ Općenito se u arhitekturi ovog sklopa mogu naći brojne analogije s Lopatincem. I dok samo pročelje crkve, tripartitne kompozicije sa središnjim ravnim i bočnim konkavnim ploham (sl. 16), te povezivanjem pročelnog zvonika

13. St. Johann in Saggautal, župna crkva (izvor: URL: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:St.Johann_i.S._Pfk_CIMG4508.JPG, 1. 6. 2014.) / *St. Johann in Saggautal, parish church*

14. Ehrenhausen, župna crkva (foto: P. Puhmajer, 2014.) / *Ehrenhausen, parish church*

15. Trški Vrh kod Krapine, detalj crkve i cinktora s kulom (foto: J. Kliska, HRZ, 2012.) / *Trški Vrh near Krapina, church and the tower of the porch*

16. Zagreb, crkva sv. Franje Ksavera (foto: T. Orešković, 2012.) / *Zagreb, Church of St. Francis Xavier*

17. Trški Vrh, sjeverni ulaz u cinktor (foto: J. Kliska, HRZ, 2012.) / *Trški Vrh, north entrance through the porch*

18. Lopatinec, portal cinktora (foto: P. Puhmajer, 2003.) / *Lopatinec, portal of the porch*

sa zabatom, pokazuje sličnosti s rješenjima u Ehrenhausenu i Saggautalu,⁶² a na našem prostoru s crkvama u Požegi i Legradu,⁶³ za ovu je priliku mnogo bitniji cinktor koji u brojnim detaljima podsjeća na lopatinečki, premda ga u kvaliteti znatno i nadmašuje. Nad sjevernim ulazom u cinktor smješten je svećenički stan, pri čemu je ulaz istaknut kao rizalitni jednokatni blok (sl. 17) nadvišen visokim volutnim zabatom s vazama, koji formom podsjeća na lopatinečki portal. Oba cinktora imaju kružne kule s lukovičastim kapama, no, za razliku od lopatinečkih, kule na Trškom Vrh su u funkciji kapela te, kao i vanjska pročelja cinktora, imaju raščlambu trakama, lezenama i prozorima, dok su u Lopatincu na kulisnim kulama tek mali slijepi prozori.⁶⁴ Uzimajući rečeno u obzir, čini se kao da je koncept sklopa u Lopatincu preuzet s Trškog Vrha, no da je znatno pojednostavljen u ideji i izvedbi pa je došlo do izostanka »ceremonijalnog« ulaza, dokidanja funkcije kula koje su svedene na dekorativne elemente, te redukcije plastičke artikulacije.

Ako pak lopatinečki kompleks promotrimo na razini arhitektonske dekoracije, vidjet ćemo da podrijetlo stilskih oblika vodi upravo u iste štajerske radionice. Tu je najilu-

strativniji element portal cinktora (sl. 18). Portalni otvor omeđen je dovratnicima i nadvišen nadvratnikom u obliku ramenastog luka,⁶⁵ te omeđen pilastrima koji se sužavaju premda dnu i počivaju na jastučastim postamentima. Kapiteli pilastara su u obliku svitaka ispod kojih je ovješten plosnati rokajni ornament. Iznad se uzdiže volutni zabat s nišom u kojoj je kip Marije Lauretanske, a na vrhovima su kipovi dvaju svetaca i tri rokajne vaze. Portali s volutama takve koncepcije javljaju se primarno u djelima Stenggove radionice, primjerice, na palači Inzaghi u Grazu (1725.–1730., Mehlplatz 1) ili dvorcu Gösting (1724.–1728.),⁶⁶ gdje imaju rustificirane pilastre sa širokim volutama na koje su položene urne.⁶⁷ Portal pavlinske crkve u Mariatrostu ima vrlo sličan oblik volutnog zabata sa segmentnim zaključkom, na kojemu su, kao i u Lopatincu, skulpture i rokajne vaze (sl. 19). Volutni zabat javlja se i u radovima mariborske radionice, primjerice na sjevernom ulazu u cinktor na Trškom Vrh, također s vazama, kao i na manjem južnom ulazu riješenom kao jednotravejna altana. Sličnosti opažamo i u oblikovanju stupova te altane s onima na ulazu u lopatinečki cinktor s unutrašnje strane. Nadalje, stupovi koji nose pjevalište u

19. Mariatrost kod Graza, portal bivše pavlinske crkve (foto: P. Puhmajer, 2014.) / Mariatrost near Graz, portal of the former Pauline church

Lopatincu sliče stupovima cinktora na Trškom Vrhu, posebice s karakterističnim rubnim urezima na tijelima, s tom razlikom što se lopatinečki sužavaju prema dnu te na vratu imaju kanelire (sl. 20 a, b). Također su i manji detalji, poput jastučastih ispupčenja na postamentima pilastara lopatinečkog portala (sl. 21 a, b), karakteristični kako za mariborsku radionicu (kapiteli pilastara crkve u Ponikvi, Saggautalu, Hofferova kuća u Mariboru)⁶⁸ tako i za Stenggova djela (palača Breuner u Grazu, veža samostana i pročelje crkve u Reinu, unutrašnjost crkve Milosrdne braće u Grazu).⁶⁹

Navedene podudarnosti u djelima štajerskih radionica s crkvom u Lopatincu ne navode nužno na određeni zaključak o projektantu crkve jer je čitav korpus arhitekture sjeverozapadne Hrvatske 18. stoljeća nastao u sferi štajerskih utjecaja. Johann Georg Stengg umire još 1753., a ni njegov se sin Johann Joseph Stengg st. (1717.–?) ne spominje poslije 1762. godine,⁷⁰ dok su radovi Georgova nećaka Johanna Josepha Stengga ml. (1722.–1782.)⁷¹ već posve u duhu klasicizma, pa se tako zasad nijedan od njih ne može izravno povezati s Hrvatskom u razdoblju sedamdesetih godina 18. stoljeća. Stenggova je radionica, čini se, bila presudna za

20 a, b. Stup pjevališta u crkvi u Lopatincu te stup cinktora na Trškom Vrh (foto: P. Puhmajer, N. Vasić) / *Column of the choir in Lopatince and column of the porch in Trški Vrh*

21 a, b. Detalj jastučastog ispupčenja na portalu cinktora u Lopatincu i portalu palače Breuner u Grazu (foto: P. Puhmajer, 2014.) / *Detail of the cushion-like bulge on the church portal in Lopatince and the portal of the Breuner Palace in Graz*

formiranje oblikovnih i prostornih rješenja proizvedenih u krugu Josepha Hofferera i Johanna Fuchsa iz Maribora. Njima se pripisuje i kompleks na Trškom Vrh, a on je pak bio svojevrsnim uzorom za Lopatince. Analiza oblikovne koncepcije i arhitektonskih detalja pokazuje najviše sličnosti s djelima mariborske radionice pa nije isključeno da je netko od njezinih majstora bio autor obnove kompleksa. No, budući da su slične oblike koristile i druge radionice te lokalni graditelji, kako u raščlambi, tako i u dekoraciji, nije uvijek moguće sa sigurnošću pripisati pojedino djelo određenom graditelju. Osobito uzimajući u obzir opće trendove u arhitekturi i dekoraciji toga vremena te činjenicu da su graditelji kopirali oblike jedni od drugih, a zasigurno imali i zajedničke uzore u djelima arhitekata starijih generacija.

Iako ostaje nepoznat, projektant Lopatina čini se da je potekao iz kruga arhitekata djelatnih na području Štajerske, koji je, međutim, također dobro poznao lokalne prilike i graditeljske uzuse korištene na našem prostoru. Ideju cinktora-trijema kao skloništa za hodočasnike, karakterističnu upravo za sjevernu Hrvatsku, te potrebu povećanja i poljepšanja cijeloga sakralnog sklopa, uspio je, kroz jedinstveni projekt obnove crkve i cinktora, pretočiti u zaista vrijedno djelo barokne arhitekture.

BILJEŠKE

1 ANĐELA HORVAT, *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međumurju*, Zagreb, 1956., 114.

2 ANĐELA HORVAT (bilj. 1), 115.

3 Arhiv župe sv. Juraj na Bregu, Lopatince, *Liber memorabilium* (župna spomenica), str. 29, 33–40.

4 *Liber memorabilium* (bilj. 3), 38–39.

5 Nije poznato o kojem je zidaru riječ. U Varaždinu je u drugoj polovini 18. stoljeća djelovao poznati graditelj Ivan Adam Poch (oko 1732.–1797.), autor mnogih crkvenih i profanih građevina, no on je tek rođen 1730-ih u vrijeme kada je kapela podignuta. IVY LENTIĆ KUGLI, *Varaždinski graditelji i zidari 1700.–1850. godine*, Zagreb, 1981., 149; PETAR PUHMAJER, *Barokne palače u Varaždinu*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2012., 188.

6 *Liber memorabilium* (bilj. 3), 29, 33–40.

7 Blaž Gruber djeluje u Varaždinu od 1727. do 1753. kao slikar zidnih slika, oltarnih pala, te polikromator i pozlata. Oslikavao je sakristiju isusovačke crkve (1727.), izradio oltarnu palu sv. Filipa u kapeli sv. Fabijana i Sebastijana (1727.) te palu sv. Marije u crkvi sv. Vida (1758.). IVY LENTIĆ KUGLI, *Blasius Gruber pictor Varasdinensis*, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 1–2 (1970.), 13, 15–18. U crkvi sv. Florijana radio je pozlate oltara i propovjedaonice (1741.–1745.), a ondje je bio au-

torom i zidnih oslika. MIRJANA REPANIĆ BRAUN, *Prilog opusu varaždinskog slikara Blasiusa Grubera*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 22 (1998.), 97; IVANA DRMIĆ, *Rekonstrukcija i reintegracija slikanog sloja na svodu lađe u crkvi sv. Florijana u Varaždinu*, Portal, 4 (2013.), 29.

8 *Liber memorabilium* (bilj. 3), 40–41.

9 Drveni se trijem vjerojatno nalazio uz samu crkvu. Spomenica navodi da se dogradnja završava 1740., no vidjet ćemo poslije da od 1739. do 1742. traje izgradnja potpuno nove kapele. Tako da se podatak o dovršenju možda odnosi na drveni trijem oko crkve. *Liber memorabilium* (bilj. 3), 40, 42, 49.

10 *Liber memorabilium* (bilj. 3), 49.

11 Lauretanske kapele često slijede jednostavni prototip tzv. »Svete kuće« u Loretu, u talijanskoj pokrajini Marche, koja je, prema legendi, ondje donesena s mjesta Navještenja, odnosno Isusova djetinjstva. DANKO ŠOUREK, *Loretska (lauretanska) kapela uz crkvu Uznesenja Bl. Djevice Marije u Varaždinu*, u: 800 godina slobodnog kraljevskog grada Varaždina 1209.–2009. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog 3. i 4. prosinca 2009. godine u Varaždinu, Varaždin, 2009., 695–697.

12 U tom je smislu zanimljiv podatak o sukobu župnika s prefektom čakovečke tvrđave koji ga je otpužio da »ukrašava i boji kapelu kako bi zavarao priprosti puk«. Teško je reći na što se točno odnosila ova optužba. Usp. *Liber memorabilium* (bilj. 3), 55.

13 *Liber memorabilium* (bilj. 3), 63–64.

14 *Liber memorabilium* (bilj. 3), 68.

15 *Liber memorabilium* (bilj. 3), 78.

16 Kape crkvenih zvonika redovito su bile od lima ili šindre, a rjeđe od škrlila ili pak sažidane u opeci pa ožbukane. Rijetki sačuvani primjeri zidane i ožbukane kape u nas su na kapeli sv. Florijana u Križevcima (1735.) te bivšoj župnoj crkvi sv. Terezije u Novoj Gradiški (1754.), koja je četverostrešna te ima neobične valovite bridove.

17 *Liber memorabilium* (bilj. 3), 86.

18 *Liber memorabilium* (bilj. 3), 94–95.

19 Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu (dalje: NAZ), Kanonske vizitacije župe sv. Juraj na Bregu (dalje: KV), 1747, prot. 75/VI, 5.

20 Njegov je krov u donjem dijelu bio bojen crvenom, a u gornjem zelenom bojom, a na vrhu je jabuka od bakra te pozlaćeni križ. NAZ, KV, 1760, prot. 76/VII, 286–287. Na kamenoj ploči na zvoniku s datacijom u 1777. godinu je ispred drugog broja sedam urezana i brojka pet, što daje 1757. godinu i vrijeme prvotnog dovršenja zvonika. Tako se natpisom vjerojatno željelo istodobno obilježiti gradnju zvonika te njegovu obnovu.

21 NAZ, KV, 1768, 78/IX, 312–313.

22 Ispod tornja nalazila se svodena sakristija u kojoj je bio novi oslikani ormar s crkvenim posuđem. NAZ, KV, 1768, 78/IX, 313.

23 *Coemeterium circa capelam situm est, quod cinctum est muro, ex quo derivantur porticus sub quibus exposita sunt confessionalia 10, murus tamen hic incrustatus non est...* NAZ, KV, 1768, 78/IX, 313.

24 Spomenimo ovdje da se takvi svodovi javljaju i u bivšoj pavlinskoj crkvi Mariatrost kod Graza (započeta 1714.), koju grade Andreas i J. G. Stengg iz Graza; o toj crkvi vidi dalje u tekstu.

25 *Liber memorabilium* (bilj. 3), 86.

26 IVY LENTIĆ KUGLI (bilj. 5), 162.

27 NAZ, KV, 1771, 79/X, 11.

28 NAZ, KV, 1774, 80/XI, 48.

29 RUDOLF HORVAT, *Poviest Međimurja*, Zagreb, 1944., 236–237.

30 NAZ, KV, 1779, 81/XII, 17.

31 Ploča je uništena prilikom urušavanja zvonika 2008. godine. Natpis na ploči je glasio: *Turrim Bethsamis Matter Sophia refecit Ventis collisam Mariae sacravit honori* 17 (5)77. Lijevo od godine nalazio se urezani grafit s inicijalima »KS«.

32 NAZ, KV, 1779, 81/XII, 17.

33 Isto je vidljivo i na gornjoj plohi svoda u krovu, gdje na sjevernom traveju izostaje ukriženi opečni profil. Dvostruka pojasnica, također vidljiva u krovu, morala je biti izvedena radi dodatnog učvršćenja zbog naknadne prigradnje uz već postojeće svodno polje. Dvostruka se poja-

snica nalazi upravo u osi reške, odnosno dilatacije, vidljive u istočnom i zapadnom perimetralnom zidu crkve.

34 U svetištu se umjesto oltara nalazila kapela Marije Lauretanske, kao i u prethodnoj vizitaciji, potom rezbarena i oslikana katedra, a u lađi nove klupe i tri oltara: sv. Blaža, sv. Antuna Padovanskog i stari oltar Kristova raspeća. NAZ, KV, 1779, 81/XII, 17–18.

35 Negdje u trijemu nalazio se kameni stol, na kojem se u slučaju veće- ga mnoštva obično prinosila žrtva, a iznad njega su također bili tornjići pokriveni limom. To je možda bilo u istočnom krilu gdje je u jednom traveju prekinut prohod kroz cinktor te zidovima formirana manja kapela rastvorena tek arkadom prema dvorištu. Također je negdje »u sredini« zid bio oslikan, a u trijemu se nalazilo ukupno osam ispovjedaonica. NAZ, KV, 1779, 81/XII, 18.

36 NAZ, KV, 1779, 81/XII, 18.

37 Potvrdu o naknadnoj prigradnji kula nalazimo u temeljima cinktora gdje se, prilikom otvaranja geotehničke sonde, jasno vidjelo da na spoju kula i zida izostaje pravilan vez opeke, a mjestimično i prislanjanje opeke kula uz građu temelja zida.

38 Lopatinečke su kule položene na spojevima krila cinktora, gdje se na unutrašnjoj strani nalaze pilastri koji pridržavaju svodne pojasnice, pa odande ulaz nije ni moguć, a iznimno mali opseg, odnosno njihova površina govori da bi u njih jedva stala jedna osoba, a kamoli još i oltar.

39 NAZ, KV, 1779, 81/XII, 18. Iako je *frontispicium* latinski naziv za pročelje, on isto tako može označavati samo zabat. Koristila se također i posuđenica *Facciada*. Primjerice, u spomenici župe Lepoglava se 1712. pročelje crkve naziva *Frontispicium*, *vulgo Facciata*, dok se kod gradnje palače Zagrebačkog kaptola u Varaždinu 1762. zabat na pročelju opisuje na nepravilnom njemačkom kao *in der faciadae den Franzen Spiz*. Usp. PETAR PUHMAJER, *Palača Zagrebačkog kaptola u Varaždinu*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 33 (2009.), 174, 166.

40 Cinktor crkve sv. Jurja na Bregu spada u skupinu cinktora-trijemova kakvi se grade u kontinentalnoj Hrvatskoj tijekom 18. stoljeća oko većih hodočasničkih, odnosno proštenjarskih crkava, radi zaštite hodočasnika od vremenskih prilika, a ponekad i s ciljem zaštite od pljački relikvija, osobito za seljačkih buna koje su tada bile gotovo učestale. Cinktori mogu biti oblikovani kao zid ili kao trijem, iako ima slučajeva da se trijem nalazi samo na jednom dijelu zida. PETAR PUHMAJER, VEDRAN LINKE, *Cinktor župne crkve u Ludbregu*, Peristil, 50 (2007.), 113. U kontinentalnoj Hrvatskoj nalazimo velike trijemove cinktora oko hodočasničkih, odnosno proštenjarskih crkava: Sv. Marija Snježna u Belcu, Sv. Marija Snježna u Kutini, Sv. Marija Jeruzalemska na Trškom Vrh, Sv. Marija Gorska u Loboru, Sv. tri kralja u Kominu, zavjetna crkva na Vina-gori, Sv. Trojstvo u Ludbregu i Sv. Juraj na Bregu u Lopatincu.

41 Na nekoliko stupova na istočnom krilu cinktora pronašli smo urezana imena klesara, na jednom AKERMAN VIDO, na drugom LEPOSHA, a na trećem BREZ I. SYNTAXISTA. Klesar Brez je uz svoj potpis dao do znanja da je »syntaxista«, odnosno učenik završnog razreda gimnazije. Ovi urezani natpisi nisu bili vidljivi jer su stupovi bili bojani.

42 Krajem 18. stoljeća, točnije 1793., navodi se da je groblje izmješteno izvan cinktora, ali se nalazi u blizini, »preko ceste s desne strane« te da je opasano novim zidom. NAZ, KV, prot. 1793, 82/XIII, 10.

43 Naime, na sjevernom i sjeverozapadnom dijelu nalazimo stupove kojima je površinska obrada rađena zubatkom, inače industrijskim alatom proizvedenim u 19. stoljeću. Ona se očituje pravilnim nizovima rupica nastalih prilikom štokanja, zbog više šiljaka na zubatki, dok se tradicionalno štokanje izvodilo dljetom koje ima samo jedan šiljak pa ne dolazi do formiranja pravilnih nizova rupica.

44 Iste svece nalazimo i na glavnom oltaru crkve. Spomenimo također da se na portalu lopatinečkog cinktora javlja skulptura *Bogorodice u zvonolikom plaštu*, koji je specifičan ikonografski tip zavjetnog prikaza Marije Lauretanske u sjevernoj Hrvatskoj u 17. i 18. stoljeću. DORIS BARIČEVIĆ, *Bogorodice u zvonolikom plaštu. Prilog ikonografiji zavjetnih kipova Marije u sjevernoj Hrvatskoj*, Peristil, 26 (1983.), 58, 63–64. Baričević omaškom navodi da se cinktor s portalom u izvorima navodi tek 1799., umjesto 1779., pa u to kasno vrijeme datira Bogorodicu i rokajne vaze na portalu.

45 GÜNTER BRUCHER, *Die Entwicklung barocker Kirchenfassaden in der Steiermark*, Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der Universität

Graz (1. Teil), 5 (1970.), 50; DEHIO-HANDBUCH. *Die Kunstdenkmäler Österreichs. Graz*, (ur.) Horst Schweigert, Wien, 1979., 220; SANDRA MARIA RUST, *Der steirische Barockarchitekt Johann Georg Stengg (1689–1753)*, doktorska disertacija, Universität Wien, Wien, 147–155.

46 GÜNTER BRUCHER (bilj. 45), 61.

47 Podrijetlo konveksno-konkavnih pročelja seže u Italiju, do Borrominija i Guarinija, no prve pojave konkavnih pročelja na srednjoeuropskom prostoru vezuju se uz bečke arhitekte s početka 18. stoljeća (Peterskirche, Beč, 1702., i Priesterseminarkirche, Linz, 1713., obje J. L. von Hildebrandt; Kremsmünster, 1703.–1706., C. A. Carlone). Motiv pak trikonkavne plohe donosi češka graditeljska obitelj Dientzenhoffer na praškoj crkvi sv. Nikole na Maloj Strani (1709.–1711., C. Dientzenhoffer), a javljaju se i u radovima Ottavija Broggia, na crkvi u Oseku (1720.) i dvorcu u Plaskovicama (oko 1720.). GÜNTER BRUCHER (bilj. 45), 63–66.

48 SANDRA MARIA RUST (bilj. 45), 423, 473, sl. 59, 60, 61, 151.

49 Prema nekim autorima, crkva u Reinu slijedi raniji primjer tripartitnog pročelja uršulinske crkve u Grazu (1696.), djelu arhitekta Bartholomäusa Ebnera. Usp. HELLMUT LORENZ, *Rein (Stmk.), Zisterziensstiftskirche Mariae Himmelfahrt*, u: Barock. Geschichte der bildenen Kunst in Österreich, Wien, 1999., 281–282. Uršulinska crkva, međutim, s Reinom i drugim navedenim primjerima dijeli samo opći i česti koncept trodijelne raščlambе i zaključni zabat, međutim, ne i konkavne plohe.

50 Sustav konkavno-konveksno-konkavno preuzet je sa znamenite Borrominijeve crkve San Carlo alle Quattro Fontane u Rimu. GÜNTER BRUCHER (bilj. 45), 68.

51 GÜNTER BRUCHER (bilj. 45), 70.

52 LEONORE PÜHRINGER ZWANOWETZ, *Matthias Steinl*, München, 1966., 115–126; HELLMUT LORENZ, *Architektur*, u: Barock. Geschichte der bildenen Kunst in Österreich, Wien, 1999., 226.

53 METODA KEMPERL, *Josef Hoffer: Ein neuer Name unter den steirischen Architekten des 18. Jahrhundert*, Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege, 2–3 (2002.), 261–262; KATARINA HORVAT LEVAJ, *Katedrala sv. Terezije u Požegi*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 28 (2004.), 225; METODA KEMPERL, *Jožef Hoffer – Arhitekt brez meja*, Podravina, 7 (2005.), 33–45; METODA KEMPERL, *Korpus poznobaročne sakralne arhitekture na slovenskem Štajerskem*, Ljubljana, 2007., 50–56; DUBRAVKA BOTICA, *Četverolinske crkve u srednjoj Europi – problem tipologije sakralne arhitekture 18. stoljeća*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2007., 143–144; PETAR PUHMAJER (bilj. 5), 32, 176–179.

54 METODA KEMPERL (bilj. 53, 2007.), 51.

55 DEHIO-HANDBUCH. *Die Kunstdenkmäler Österreichs. Steiermark (ohne Graz)*, (ur.) K. Woisetschlager, P. Krenn, Wien, 1982. (i. e. 2006.), 439.

56 Spomenuta su pročelja crkava u Ehrenhausenu i Saggautalu bila uzorom i vrlo slične koncepcije crkve sv. Terezije u Požegi, vjerojatno radu iste mariborske radionice. KATARINA HORVAT LEVAJ (bilj. 53), 220–221, 227.

57 DEHIO-HANDBUCH. STEIERMARK (bilj. 55), 77; METODA KEMPERL (bilj. 53, 2007.), 51. Projekt za Ehrenhausen prvotno je bio naručen kod arhitekta Josepha Huebera, ali se od njega odustalo. GÜNTER BRUCHER, *Barockarchitektur in Österreich*, Köln, 1983., 305.

58 Datacija crkve u: MIROSLAV VANINO, *Isusovci i hrvatski narod*, sv. I, 1969., 494–497; ANDELA HORVAT, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, u: Barok u Hrvatskoj, Zagreb, 1982., 43. Koncepciju ksaverskog pročelja ponoviti će i znatno skromnije pročelje župne crkve Uznesenja BDM u zagrebačkom Stenjevcu (posvećena 1769.). Ondje se, doduše, središnja od tri plohe zadržava ravnom, dok su dvije bočne konkavne. Jedinstveno konkavno pročelje (bez tripartitne podjele) ima crkva sv. Franje Ksavera na Plešivici (1753.–1756.).

59 U konceptu pročelja, te po kupoli s lanternom, vrlo je slična crkvi biskupske rezidencije u mjestu Gornji Grad, između Ljubljane i Celja, koju, otprilike istih godina, grade štajerski arhitekti, Matija Persky ili Joseph Hueber. Usp. NACE ŠUMI, *Ljubljanska baročna arhitektura*, Ljubljana, 1961., 111–112, 115, 122, 106. Ovom razmatranju možemo pridodati i kulisno pročelje samostanske crkve u Kostanjevici na Krki sa snažno konkavno uleknutom središnjom osi.

60 METODA KEMPERL (bilj. 53, 2007.), 51; GORANKA HORJAN, *Proštenje Majke Božje Jeruzalemske*, u: Umjetnička topografija Hrvatske. Krapinsko-zagorska županija, (ur.) I. Reberski, Zagreb, 2008., 347; KATARINA HORVAT LEVAJ, *Arhitektura crkve Majke Božje Jeruzalemske na Trškom Vrh*, u: Majka Božja Jeruzalemska na Trškom Vrh, (ur.) A. Lukinović, Zagreb, 2011., 63–75, 71–72.

61 Zanimljiv je podatak vizitatora iz 1777. koji cinktor naziva *porticus italicus* (»talijanski« trijem, kojim se označavalo tada suvremeno barokno oblikovanje). KATARINA HORVAT LEVAJ (bilj. 60), 63–64.

62 KATARINA HORVAT LEVAJ (bilj. 60), 70.

63 Tri najistaknutija pročelja kontinentalne Hrvatske koja imaju tripartitnu raščlambu s dvije bočne konkavne plohe i središnjom ravnom koju nadvisuje zabatni zvonik, upravo su crkva na Trškom Vrh (1750.–1761.), crkva sv. Terezije u Požegi (1756.–1763.) i crkva Presvetog Trojstva u Legradu (oko 1779.–1783.).

64 U Hrvatskoj se kružne kule još javljaju, iako ne odviše slične onima Trškom Vrh i Lopatincu, na cinktoru župne crkve na Vinagori, gdje su jednostavnog oblikovanja ali velikih dimenzija, dok su malih dimenzija kule na uglovima cinktora župne crkve sv. Ladislava u Pokupskom. Također se javljaju kule pravokutnog tlocrta, kao npr. u Ludbregu (pregrađeno) ili pak kod crkve sv. Marije Snježne u Belcu (1763.), gdje su obrađene pilastrima i trakama.

65 Sličan portalni otvor ali nešto složenije koncepcije nalazi se na ulazu u sakristiju iz svetišta, a napravljen je u ljubičastom mramoru. Ondje se također javlja ramenasti nadvratnik, kojemu je središnji dio uzdignut i naglašen zaglavnim kamenom u obliku obrnuto položene krnje piramide. Spomenimo da portal identičan ovome ima župna crkva Presvetog Trojstva u Nedelišču, pri čemu se s velikom vjerojatnošću može ustvrditi da su obnovu te crkve vodili isti majstori. Anđela Horvat ističe portal u Nedelišču »kao primjer povezanosti gotičkih i baroknih oblika. Gornji dio dovratnika zapravo je trolist s ravnom sredinom (»gedrückter Kleeblattbogen«) uobičajen u kasnogotičko doba, izveden u zaobljenim baroknim linijama u svome vanjskom obodu.« Dodaje da je vjerojatno nastao prilikom velike obnove crkve oko 1768. kada je tabulat u crkvi zamijenjen svodovima. ANDELA HORVAT (bilj. 1), 68–69.

66 Usp. ÖSTERREICHISCHE KUNSTTOPOGRAPHIE. Band LIII: *Die Kunstdenkmäler der Stadt Graz. Die Profanbauten des I. Bezirkes*, Wien, 1997., 364; SANDRA MARIA RUST (bilj. 45), 211–212.

67 Slične su i plošne varijante na jednoj od kapela na Kalvarienbergu kod Graza (1694.–1701.) te na Maloj palači Attems (tzv. *Witwenpalais*, Sackstrasse 15, oko 1715.), obje nepoznatog autora. DEHIO-HANDBUCH. GRAZ (bilj. 45), 155. Usp. ÖSTERREICHISCHE KUNSTTOPOGRAPHIE (bilj. 66), 487.

68 METODA KEMPERL (bilj. 53, 2002.), 264.

69 Jastučasti se kapiteli javljaju još u Međimurju na pilastrima u kapeli u Svetom Križu, župa Mala Subotica (podignuta 1746.), te kapeli sv. Margarete u Kapelščaku, župa sv. Martin na Muri (započeta 1755., obnovljena 1779.). Usp. ANDELA HORVAT (bilj. 1), 103, 106.

70 Do danas nije poznat nijedan njegov rad. SANDRA MARIA RUST (bilj. 45), 40–41.

71 SANDRA MARIA RUST (bilj. 45), 41–44.

Summary

Petar Puhmajer

Ana Škevin Mikulandra

Church of St. George on the Hill in Lopatinec – Construction and Origins of Architectural Design

The paper aims to establish the stages of construction of the church of St. George on the Hill (Sveti Juraj na Bregu), which was predefined by its functional changes. The first erected filial chapel was turned into a parish church, which was then promoted into a place of pilgrimage, which had affected its successive construction and enlargements. The church with the surrounding graveyard wall was erected from 1739 to about 1747, after which the wall was built up into a porch before 1768. A significant renovation of the complex followed between 1774 and 1779 when the church was prolonged and was given a new main façade, just as was the porch on its front side. In such time sequence, it is difficult to determine the exact building stages, but we can say that the church built in the 1740s had a simple rectangular floor plan, maybe with some incorporated earlier structures, while the construction of the church extension and the new façades in the 1770s meant a qualitative upgrade of the complex, which thence gained an attractive appearance. The latter endeavor was conceived in a unique architectural project with the purpose of giving significance to a newly declared parish church and ever more visited place of pilgrimage. The design of both the church and the porch shows influences of the Styrian architectural tradition, especially those of the Stengg family building workshop in Graz, and we also find similarities in the works of the Maribor workshop lead by Joseph Hoffer and Johann Fuchs, who were also active in continental Croatia.

Translation: Petar Puhmajer